

At lytte for at lære

– et deltagerorienteret didaktisk perspektiv på lytning i skolen

LENE ILLUM SKOV, LEKTOR, UC SYD

Lytning er den centrale aktivitet for eleverne gennem hele skolesystemet og dermed en vigtig uddannelseskompetence. Men lytning er også et overset genstandsfelt, både i forskningen og i skolen, hvilket blev tydeligt i forbindelse med projektet Den sproglige dimension på EUD, som danner afsæt for nærværende artikel. Artiklen indledes med en kort introduktion til projektet Den sproglige dimension og den test, som blev benyttet til at afdække elevernes læse-, lytte- og skrivekompetencer. Dernæst redegøres for det teoretiske afsæt for lytning, der dels forstås som en central del af literacy-begrebet, dels som en vigtig uddannelseskompetence. Afslutningsvis giver artiklen et bud på pejlemærker i forhold til udvikling af en egentlig lyttedidaktik, der kan fremme eksplicit undervisning i lytning i skolen.

Der er brug for at undersøge, hvordan lærere kan udvikle elevers lyttekompetence

Interessen for lytning opstod i forbindelse med FastholdelsesTaskforcens satsning Den sproglige dimension på EUD¹. I projektet var der fokus på udvikling af elevernes sproglige kompetencer og betydningen af disse i forhold til elevernes deltagemuligheder i undervisningen og fastholdelse i uddannelsen. Gennem aktionslæringsforløb arbejdede faglærerne med de sproglige barrierer, som mange elever møder ved indgangen i et erhvervsskoleforløb, både i forhold til lærernes egen sprogbrug mundtligt og skriftligt og i forhold til de læremidler, eleverne præsenteres for. I forbindelse med implementering af projektet blev alle elever testet med Den Nationale Sprogscreening i eud,² som har til formål at afdække elevens læse-

lytte- og skrivekompetence. I forhold til lyttedelen blev eleverne testet i generel lytteforståelse, globalt og lokalt. Global lytteforståelse handler om at kunne uddrage det væsentlige indhold samt drage en konklusion på baggrund af et tv-indslag. Lokal lytteforståelse handler om at kunne finde oplysninger i et lydindslag. Derudover testes eleverne i at kunne lytte til og forstå en mundtlig instruktion.

En del elever klarede sig ikke særlig godt i lytte-testen, hvilket kom bag på flere af læsevejlederne og lærerne i projektet. Dels fordi lyttetesten ikke er særlig svær, og dels fordi lytning ikke har været en del af lærernes overvejelser omkring de udfordringer, eleverne har i skolen. Dette sammenholdt med observationer i aktionslæringsforløbene, der viste, at eleverne sammenlagt på en dag lyttede rigtig meget, gav anledning til undren over, hvorfor eleverne klarede sig dårligt, og hvad det egentlig vil sige at lytte på en god og relevant måde i en uddannelseskontekst.

Samtidig viser forskning, at mange elever, der er kendetegnet ved at have en svag læseforståelse, også er kendetegnet ved en svag lytteforståelse og metakognition (Cain & Oakhill, 2007). Læseforståelse og lytteforståelse hænger således sammen, og det talte sprog fungerer som fundament for udvikling af læseforståelse, hvor læseforståelsen afhænger af lytteforståelsen: *“Therefore, general language comprehension will constrain the development of reading comprehension”* (Cain & Oakhill, 2007, s. 3). Cain og Oakhill pointerer, at denne sammenhæng højst sandsynligt er undervurderet: *“Thus, it is quite possible that the contributions of oral language skills to later reading development have been underestimated”* (Cain & Oakhill, 2007, s. 6).

Denne sammenhæng finder vi også i en analyse af EUD-elevernes lyttetest i projektet, hvor der netop ses en sammenhæng mellem læsning og lytning. Altså, at de, der er dårlige læsere, også vil være dårlige lyttere. Der er derfor grund til at antage, at der er sammenhæng mellem svag læsekompetence og lytning, og at et fokus på lytning og lyttekompetence kan have positiv indvirkning på elevers læsekompetence.

Der er en diskrepans mellem, hvor meget elever indgår i lytteaktiviteter, og hvor meget opmærksomhed færdigheden får i undervisningen.

Klasserumsforskning viser, at elever i høj grad lytter i undervisningen. Generelt i skolelivet lytter elever i gennemsnit ca. halvdelen af undervisningstiden i modersmålsfaget. I Norge er der lavet undersøgelser, der viser, at læreren har ordet helt op til 60 % af tiden (Børresen, 2017). Men det viser sig også, at lytning er den aktivitet, der får mindst opmærksomhed i undervisningen (Adelmann, 2002). Samtidig har det også vist sig, at elever ikke er særlig gode til at lytte (jf. også resultaterne fra EUD-testen), og at dette ikke problematiseres i særlig grad i skolen (Swanson, 1996). Der er således en diskrepans mellem, hvor meget elever indgår i lytteaktiviteter, og hvor meget opmærksomhed færdigheden får i undervisningen.

Lytning er den centrale aktivitet for eleverne gennem hele skolesystemet, når de undervises (Adelmann, 2002), og det er derfor vigtigt at gå fra *kvantitet til kvalitet* i elevers lytning og fra *passiv, ubevidst lytning til aktiv, bevidst lytning* (Otnes, 1999, s. 160).

Lytning har imidlertid ikke haft den samme position forskningsmæssigt som læsning og læseundervisning hverken i nordisk sammenhæng eller internationalt. Der er foretaget få studier af lytning (Adelmann, 2002/2009; Janusik, 2010; Otnes, 2016), og især er der mangel på studier af lytning i en klasserumskontekst i modersmålsfaget i grundskolen (Otnes, 1997). Der er derfor både brug for at undersøge, hvordan lærere i modersmålsfaget kan

stilladsere og udvikle elevernes lyttekompetence gennem eksplicit undervisning i lytning, samt hvordan der kan udvikles et relevant fagdidaktisk sprog omkring lytning og lyttedidaktik.

Hvordan kan vi forstå lytteprocessen?

I dette afsnit skitseres forskellige perspektiver på lytning. I artiklen tages som udgangspunkt afsæt i et dialogisk, holistisk syn på lytning. Derefter redogøres kort for to perspektiver på lytning, som man ofte støder på i forskningen, nemlig intrapersonel og interpersonel lytning.

Selvom eleverne lytter og taler mere, end de læser og skriver i skolen, mangler der overordnet set i danskfaget en mundtlighedsdidaktik, der kan udvikle viden om mundtligheden som refleksionsredskab og læringspotentiale (Rathje, 2014). Rathje foreslår i den forbindelse at lægge et literacy-perspektiv på mundtlighedsområdet i tråd med Gibbons' definition af begrebet: "Literacy involverer en integration af lytte, tale, læse, skrive og at tænke kritisk, og det inkluderer den kulturelle viden, der gør det muligt for en taler, skriver eller læser at genkende og bruge sprog i forskellige sociale situationer" (Rathje, 2014, s. 120). Literacy-begrebet dækker altså her over den samlede sproglige kompetence (læse, lytte, tale, skrive) som ligeværdige komponenter i udviklingen af literacy-kompetence. Det betyder, at mundtligheden, herunder lytning, er et lige så vigtigt element som læsning og skrivning i udviklingen af elevernes sproglige kompetencer, og at det derfor er nødvendigt at få udviklet en egentlig mundtlighedsdidaktik, hvor også lytning som danskfagligt genstandsfelt spiller en væsentlig rolle i udviklingen af elevernes læring og faglige udvikling.

Lytning er ikke kun en individuel, kognitiv færdighed, men er også en kompetence, der udvikles i samspil med andre mennesker i sociale sammenhænge, hvorved det dialogiske perspektiv vægtes:

"The listener is clearly not alone in "constructing meaning", but part of the contextual dimension of culture and society, where we construct meaning together and are all the time influenced by the meaning that is already constructed. Listening is therefore not solely a psychological activity, but

also a social and relational process in a relational context, or maybe rather in different dimensions of context.”

(Adelmann, 2012, s. 516)

I tråd med Otnes (1997) defineres lytning i denne sammenhæng (på linje med læsning) som tekstproduktion i bred forstand, fordi lytteren aktivt er med til at producere mening i den verbale samhandling, som en mundtlig tekst er. Således lægges et dialogisk syn på tekstproduktion, og lytning forstås altså ikke som envejskommunikation eller en monologisk proces. En deltager i en kommunikationssituation tager altid “*an active responsive attitude*” (Adelmann, 2012, s. 525), hvad enten man er i dialog med den anden, de andre eller det andet. Lytning har således både et individuelt psykologisk perspektiv og et mere sociokulturelt perspektiv, idet konteksten, omgivelserne, spiller en vigtig rolle for kommunikationen, både når det drejer sig om envejskommunikation og en mere dialogisk form for kommunikation.

I tråd med Otnes (1997) defineres lytning i denne sammenhæng (på linje med læsning) som tekstproduktion i bred forstand, fordi lytteren aktivt er med til at producere mening i den verbale samhandling, som en mundtlig tekst er.

I forskningen skelnes ofte mellem lytning som *intrapersonelle* processer og lytning som *interpersonelle* processer (Otnes, 2016). Førstnævnte proces foregår inde i lytterens hoved, det er altså en kognitiv og dermed usynlig proces. Ifølge Otnes er det det perspektiv på lytning, der forskningsmæssigt har fået mest opmærksomhed som en mere kognitiv, akademisk studieteknisk disciplin. Det kunne fx være i en forelæsningskontekst, hvor lytteren skal forstå, tolke og huske det stof, der formidles. Når læringspotentialer skal realiseres, skal eleven forholde sig aktivt i lyttesituationen, så den viden, der formidles, kobles på elevernes eksisterende viden om emnet. Det er derfor vigtigt,

at eleven er sig bevidst om lytteformål og er i stand til at benytte relevante lytteforståelsesstrategier alt efter formål og kontekst.

Den interpersonelle lyttesituation foregår mellem kommunikationspartnerne og indbefatter dermed både sociale og sproglige processer og handlinger. Her handler det om at have en lyttende holdning. Det vil sige, at man som lytter indgår i en proces, hvor det handler om at skabe mening sammen, og man må derfor fx være empatisk, opmærksom og indgå i en form for forhandling, hvor man som lytter også kan give respons på eller tilbagemeldinger til kommunikationspartneren (Otnes, 2016). I en faglig sammenhæng vil det fx være i forbindelse med gruppe- og pararbejde eller i feedbacksituationer.

I nærværende artikel sættes de to former for lytning ikke skarpt op overfor hinanden som et enten-eller, men ses derimod som tidligere nævnt i et mere holistisk perspektiv. Begreberne kan dog bruges til at systematisere de forskellige former for dialoger, der opstår i en undervisningskontekst, hvor dialogens *deltagere* (typisk elever og lærere), dialogens *kontekst* og *situation* og undervisningens *formål* er afgørende for, hvilke former for dialoger (og dermed også lytteformål og lyttestrategier) læreren må forberede eleverne på (Høegh, 2017).

I denne sammenhæng forstås lytning også som en vigtig uddannelseskompetence, der kan støtte elevernes deltagelsesmuligheder i undervisningen i forskellige lyttesituationer/kontekster. Dette udfoldes i nedenstående afsnit, hvor jeg sætter fokus på lytning som kompetence.

Lytning som uddannelseskompetence

Lytning er en central uddannelseskompetence, både når det handler om mere traditionel envejskommunikation i et formidlingsøjemed, og når det handler om mere dialogbaseret undervisning. Konsekvensen af manglende lyttekompetence er, at eleven lytter passivt og bliver hægtet af undervisningen, fordi lærerens eller andre elevers oplæg både kan være en vigtig kilde til læring, men i mange tilfælde også er oplæg til øvelser eller diskussioner. Mange elever deltager heller ikke aktivt i dialogbaserede kommunikationsformer, fx

klasseundervisning, gruppearbejde og vejledning. Dialogbaseret undervisning er en uddannelsesaktivitet, der indebærer både mundtlig formidling af fagligt stof og forståelsesvalg i forhold til det, andre formidler (Pedersen & Hjorth, 2016).

Konsekvensen af manglende lyttekompetence er, at eleven lytter passivt og bliver hæftet af undervisningen, fordi lærerens eller andre elevers oplæg både kan være en vigtig kilde til læring, men i mange tilfælde også er oplæg til øvelser eller diskussioner.

Svag lytteforståelse har konsekvenser for elevernes faglige læring her og nu, men det har også konsekvenser på længere sigt, idet denne gruppe af elever er i farezonen for ikke at være i stand til at tage en ungdomsuddannelse. Lytning er nøglen til forståelse og faglig læring, og mundtlig formidling i en monologisk eller dialogisk form er en udbredt uddannelsesaktivitet i ungdomsuddannelserne. Aktiviteten har et stort læringspotentiale, men er også krævende for mange elever, især unge med svage uddannelseskompetencer (Pedersen & Hjorth, 2016). Med uddannelseskompetencer menes her den enkelte elev eller studerendes evne til at honorere en given uddannelses formelle og uformelle krav (Pedersen & Hjorth, 2016).

Uddannelseskompetencen kan ses som et samspil mellem en uddannelses mulige aktiviteter, fx læsning og dialogbaseret undervisning og de kompetencer, som disse aktiviteter potentielt kræver. Uddannelsesaktiviteter er defineret som sammenhænge, hvor elever indgår i lærings- og/eller evalueringsaktiviteter, som en given uddannelsesinstitution har rammesat (Pedersen & Hjorth, 2016). Elever, der har svært ved at honorere skolens eller uddannelsens krav, har selvsagt brug for særlige pædagogiske tiltag. De uddannelseskompetencer, som Pedersen og Hjorth fremhæver,

og som er særligt relevante i denne sammenhæng, er blandt andet:

- ▶ **Sproglig kompetence:** knytter an til de lingvistiske aspekter.
- ▶ **Orienteringskompetence:** fx evnen til at orientere sig i en undervisningssituation, hvor man både skal orientere sig i forhold til en tekst, hvem taler, hvem har fingeren oppe og siger noget... Eller evnen til at orientere sig i et tekstkorpus.
- ▶ **Struktureringskompetence:** evnen til at kategorisere, fx fagets begreber eller en tekst.
- ▶ **Strategisk kompetence:** evnen til problemløsning – når der er brug for at finde og udnytte alternative strategier ved fx forståelsesvanskeligheder af en tekst (Pedersen & Hjorth, 2016., s. 194).

For alle de nævnte uddannelseskompetencer gælder, at det også handler om mundtlige tekster.

Disse vigtige uddannelseskompetencer er knyttet til aktiviteterne faglig læsning, dialogbaseret undervisning, skriftlig formidling, mundtlig formidling, praktiske øvelser og anden videnstilegnelse. Selvom Pedersen og Hjorth ikke direkte nævner lytning som en faglig aktivitet, kan lytning siges at være indlejret i flere af de aktiviteter, de nævner: dialogbaseret undervisning, mundtlig formidling, praktiske øvelser og anden videnstilegnelse. Lytning må derfor siges at være en central uddannelseskompetence – både i folkeskolen og i den videre uddannelse, og det er derfor nødvendigt, at elever bliver undervist eksplicit i lytning, lytteforståelse og lyttestrategier.

Det bliver derfor også vigtigt at se på, hvilken rolle lytning spiller i grundskolen.

Lytning i skolen i et videre perspektiv...

Med de nye forenklede Fælles Mål (2014) er kommunikation blevet et selvstændigt kompetenceområde i dansk. En gennemgang af faghæftet for dansk viser, at lytning ikke er en del af kompetenceområderne i danskfaget og kun nævnes eksplicit i begrænset omfang i færdigheds- og vidensmålene under Dialog. Fx skal eleverne efter

2. klasse være i stand til at veksle mellem at lytte og ytre sig og have viden om turtagning, efter 4. klasses trin skal eleven kunne lytte aktivt og have viden om lytteformål (emu.dk). Det kan undre, at lytning ikke fylder mere i målene for danskfaget, da lytning er en af de fire kommunikative kompetencer: læse, lytte, tale, skrive. Lytning ligger derimod som en underforstået disciplin over alt i målene, fx når eleverne skal kommunikere og følge regler for kommunikation, være i stand til at indgå i diskussioner og dialoger, skal bruge talesproget i samarbejde eller skal kunne analysere samtaler – alt sammen noget, der har lytning som en præmis.

Afslutningsvis beskriver artiklen et bud på, hvordan ovenstående perspektiver afdækkes og udfoldes yderligere som et fagdidaktisk forskningsprojekt omkring mundtlighed i regi af universitetsskoler på UC Syd. Der er tale om ét samlet projekt omkring mundtlighed indeholdende tre delprojekter: 1. Den undersøgende samtale, 2. Mundtlig fremstilling af faglige tekster og 3. At lytte for at lære.

Lytning ligger derimod som en underforstået disciplin over alt i målene.

Målet med delprojekt tre er at bidrage til en fagdidaktisk forståelse af mundtlighed i danskfaget med lytning og lytteforståelse som privilegeret perspektiv samt udvikle konkrete didaktiske greb, en lyttedidaktik, med et tilhørende didaktisk sprog, der kan vejlede lærere og fremme eksplicit undervisning i lytning og lytteforståelse, så eleverne kan tilegne sig forskellige lyttekompetencer og strategier til forskellige formål (Adelman, 2012, s. 527). Forståelses-, tolknings- og hukommelsesstrategier bliver vigtige faktorer i den mundtlige kommunikation, når en tekst skal fastholdes og huskes, men også evnen til at respondere på en mundtlig tekst, både interpersonelt og intrapersonelt, bliver en vigtig kompetence. Eleverne skal desuden bestemme sig for ”en aktiv viljeshandling” i forhold til at være opmærksomme og metabevindte, når et mundtligt budskab skal huskes, forstås og fortolkes.

Projektet stræber mod at fastlægge guidelines/didaktiske design, som støtter de pågældende elevers læringsaktiviteter, når de f.eks. lytter til oplæg, indgår i gruppearbejde eller får mundtlig feedback – både i forhold til intrapersonel og interpersonel lytning.

De foreløbige overvejelser over de didaktiske greb vil i intrapersonelle lyttesituationer have fokus på lærerens arbejde med at stilladsere elevernes lytning, før et emne præsenteres, med fokus på aktivering af forforståelse, lytteformål og valg af lyttestrategier. Under formidlingen skal eleverne stilladsreses i at anvende relevante lyttestrategier med henblik på aktivt at fastholde det, der lyttes til, ud fra lytteformål. Efter lytningen skal det lærte konsolideres med henblik på videre anvendelse, fx i gruppearbejde eller individuelt arbejde med stoffet. De didaktiske greb bidrager således til at stilladsere elevaktiviteter, hvor der er behov for, at eleverne tilegner sig strategier til at fastholde, strukturere og organisere deres viden, når de lytter – både i forhold til lokal og global lytteforståelse. Samtidig er det vigtigt, at eleverne kan overvåge og regulere deres egen lytning, dvs., at de skal kunne forholde sig aktivt og metabevindt til deres egen forståelse. Strategierne bygger på Bråten's fire læseforståelsesstrategier: Hukommelse, organisering, elaborering og overvågning (Bråten, 2008). Men eleverne vil også have brug for lyttestrategier i et interpersonelt perspektiv, når de skal skabe mening i fællesskaber, fx i gruppearbejde, hvor eleverne må være bevidste om optag, mimik, kropssprog, gambitter etc. for at udvise en empatisk lyttende holdning.

Projektet retter sig mod overbygningselever i 8. klasse, som er kendetegnet ved at have svag sprogforståelse, og som står i risikogruppen for ikke at være i stand til at tage en ungdomsuddannelse. Udgangspunktet er 8. klasse, fordi eleverne her står for snart at skulle foretage valg omkring ungdomsuddannelse, og målet er, at projektet på længere sigt vil være med til at nedbryde barrierer for læring, som særligt elever med svag sprogforståelse/lytteforståelse møder i overgangen fra grundskole til ungdomsuddannelse. Antagelsen er, at en lyttedidaktik vil være med til at udvikle og internalisere egentlige lyttestrategier, som kan støtte elevernes uddannelsesparathed. Ved at

arbejde med lytteforståelse/-kompetence sættes fokus på en vigtig uddannelseskompetence, og projektet kan dermed være med til at støtte elevernes deltagelsesmuligheder i undervisningen – både i folkeskolen og i de videre uddannelsesforløb.

Referencer

Adelmann, K. (2012). The art of Listening in an Educational Perspective. Listening reception in the morther tongue. *Education Inquiry*, 3(4), 513–534. Lokaliseret 04.01.18: http://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/15340/108978_the_art_of_eduinq_vol3_no4_dec12_513-534.pdf;jsessionid=26C88AED5E21247F5FF8C26308F7B39F?sequence=2

Adelmann, K. (2009). *Konsten att lyssna*. Lund: Studentlitteratur.

Adelmann, K. (2002). *Att lyssna till röster. Ett vidgat lyssnandebegrepp i ett didaktiskt perspektiv*. Avhandlingar från Lärarutbildningen vid Malmö högskola. Lokaliseret 04.01.18: <http://muep.mau.se/bitstream/handle/2043/6400/adelmann.pdf;jsessionid=807590964640AE638ACA82712D51D65A?sequence=1>

Bråten, I. (red.) (2008). *Læseforståelse. Læsning i videnssamfundet – teori og praksis*. Aarhus: Forlaget KLIM.

Børresen, B. (2017). Samtalen i klasserummet – samtale og læring. I: Kverndokken, K. (red.), *101 måter å fremme muntlige ferdigheter på – om muntlig kompetanse og mundtlighetsdidaktik*. Fagbokforlaget.

Cain, K. & Oakhill, J. (2007). *Childrens Comprehension Problems in Oral and Written Language*. London: The Guildford Press.

Fælles Mål for dansk: <https://www.emu.dk/sites/default/files/Dansk%20-%20januar%202016.pdf>

Høegh, T. (2017): “Mundtlighed og muntlige tekster i danskfaget”. I: Krogh, E. et al., *Fagdidaktik i dansk*. Frydenlund.

Janusik, L.A. (2010). “Listening pedagogy: where do we go from here?” I: Wolvin, A. D. (red.), *Listening and Human Communication in the 21st Century*. Oxford. Wiley-Blackwell.

Pedersen, A.L. & Hjorth, K. (2016). *Uddannelse og skriftsprogsvanskeligheder. Grundbog i lektologisk pædagogik*. Hans Reitzels Forlag.

Otnes, H. (2016). Lyttehandlinger og lytteformål. I: Kverndokken, K. (red.), *101 måter å fremme muntlige ferdigheter på – om muntlig kompetanse og mundtlighetsdidaktik*. Fagbokforlaget.

Otnes, H. (1999). Lytning – en av de “fire store” i norskfaget. I: Hertzberg, F. & Roe, A. (red.), *Muntlig norsk*. Tano Ashehoug.

Otnes, H. (1997). Lytting som norskfaglig disiplin: Noen forskningsmetodiske og didaktiske refleksjoner. Forskningsdagene '97 ved Høgskolen i Vestfold. Lokaliseret 10.01.18: <http://www-bib.hive.no/tekster/hveskrift/notat/1997-3/a11.html>

Rathje, N.R. (2014). Faglig mundtlighed – et bud på en danskfaglig mundtlighetsdidaktik med et feedbackperspektiv. I: Christensen, V. (Red.), *Feedback i danskfaget*. Dafolo.

Swanson, C.H. (1996). Who's Listening in the Classroom? A Research Paradigm. Paper presented at the Annual Meeting of the International Listening Association. Lokaliseret 10.01.18: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED407659.pdf>

Noter

- 1 <http://www.fahot.dk/FastholdelsesTaskforce/Paedagogiske-vaerktoejer/Den-sproglige-dimension>
- 2 <http://evidencenter.ventures.dk/emneside.aspx?menuID=3&omraadeID=148&sideID=354&fo lditem=div3>